

CÉDRIC GRAS

DRUMURILE SETEI

Călătorie către izvoarele Mării Aral

Traducere din limba franceză de Giuliano Sfichi

POLIROM

2025

Cuprins

1. *Braconieri kazahi – Aralul Mic – Nivelul apei începe din nou să scadă – Zborul unor flamingi roz – Căldură toridă. 9*
2. *Uzbekistan – Războiul apei va avea oare loc? – Ce mai rămâne din Aralul Mare – Chiloții de bumbac ai lui Hrușciiov – Baie într-o mare moartă – Saxaulii președintelui 16*
3. *Muinak – Influcera și epavele – Mirii n-au văzut niciodată marea – Ali regretă femeile slave care veneau la scădat – Un cămin karakalpak. 30*
4. *Capătul fluviului – Prin Deșertul Ustiurt – Scandalul bumbacului uzbek – Nukus, capitala Karakalpakstanului – Deformarea realității socialiste – Ministerul Irigațiilor 40*
5. *Întoarcerea fluviilor siberiene din drumul lor – Orez sau pește, alegerea e obligatorie – La Kipceak nu se mai pescuiește – Ella Maillart a trecut pe aici – Unde e acuzat Turkmenistanul 59*
6. *Însămânțarea norilor – O republică producătoare de bumbac – Oaza Urgheci – Un plantator prosper – Culegătoarele de aur alb – Baloturi ca niște nori 72*

7. *Splendorile cetății Hiva – Imperii lăsate moștenire –
Un tren în deșert – Sete și distopie – Turkmenistanul
nu vrea să ne primească 85*
8. *O țară ruptă de lume – Cum traversează apa
deșertul – Un oraș din marmură albă – Gurbangulî
Berdîmuhamedov și fiul său Serdar – Studente
în costum național – Trebuie să-i mulțumesc
respectatului președinte? 99*
9. *Drumul spre Merv – Despotism hidrotehnic – Inginerii
sufletelor – Canalul Karakum – Setea astâmpărată . . 118*
10. *Karakum în topul șlagărelor – O civilizație
a dromaderului – Predarea nomazilor –
Despre libertatea de circulație în Turkmenistan 127*
11. *Stewardese nefardate – Türkmenabat – Copii
pe ogoare – Bumbac sub zăpadă – Unde regăsim
Amudaria la cel mai scăzut nivel – O frontieră
ermetică 135*
12. *Durerea de dinți a unui arheolog – O cetate
însetată – Incident la medresă – Un canal
pentru salvarea orașului Buhara – Suvenire
camelide – Cote și comisioane 145*
13. *Unde Amudaria marchează granița Afganistanului –
Să fie oare viu fluviul? – Siroj și fantomele Imperiului
Kușan – Alcoolul e văzut cu alți ochi – Talibanii
își vor partea – Canalul Qosh Tepa 159*
14. *Un autocrat îngrijorat de topirea ghețurilor –
Cel mai înalt sau aproape cel mai înalt baraj din lume –
Toată electricitatea Tadjikistanului – Un loc de unde
poți admira priveliștea Afganistanului – Urmași
ai sectei asasinilor 178*

15. <i>Discurs despre izvoare – Potop și cutremur de pământ – Sătucul Pasor – Pierderea unui hamal – Zarbali, Hakim și ceilalți – O caravană prea încărcată – Unii n-au văzut niciodată ghețari</i>	197
16. <i>Ghețarul Fedcenko – Un castel de apă pentru Asia Centrală – Niște aventurieri inutili – Dinamitarea ghețarilor – O stație meteorologică părăsită – Unde ne gândim din nou la Marea Aral secată</i>	215
<i>Mulțumiri</i>	227

Survolum Marea Caspică. Lângă mine, niște pasageri își comunică unele altora ultimele noutăți din Așgabat. Una dintre ele n-a mai dat prin țară de o groază de timp, iar vecinele ei îi laudă frumusețile capitalei turkmene. „Totul e atât de alb, toată marmura aia!” E pusă la curent și cu câteva inconveniente, coborând instinctiv vocea. Prietena unei prietene „nu reușește să cumpere apartament, fiindcă n-are soț”. Alta, care locuiește în străinătate, își vede proprietatea amenințată din acest motiv. Cât despre site-urile internet de pe mapamond, sunt blocate, dar nu e o problemă, poți ocoli cenzura folosind un VPN. Imediat după asta, ațipesc pentru aproape o oră, după ce am renunțat să vizionez unul dintre filmele proaste oferite de compania de transport sau să ascult recitarea Coranului în înaltul cerului.

La aterizare, pasagerii aplaudă, aviația ține de miracolul cotidian. Chipiele mari ale comitetului de primire confirmă faptul că debarcăm într-o fostă republică sovietică. Sălile sunt la fel de goale pe cât sunt de grandioase, volumul fiind un aliat de nădejde al fastului. La capătul culoarelor în întregime albe, ornate cu motive naționale, niște doamne în halate de hârtie se îngrijesc de siguranța sanitară. Țara, care s-a închis și mai mult decât de obicei pentru lumea din afară pe motiv de pandemie, abia și-a redeschis porțile. Oficial, n-a înregistrat nici un caz de coronavirus și am fost informat că aș avea puține riscuri să

fiu eu primul. Înțeleg mai bine când mi se iau mai mulți dolari decât mucoasă. Angajatele se străduiesc să nu atingă deloc interiorul nărilor și, cu condiția să fi plătit cât ți se cere, te poți duce să ți se imortalizeze irisul sau să ți se ia amprente digitale.

E ora 3 dimineața. Nimeni nu-i așteaptă vreodată pe călători în stațiile terminus și la punctele de debarcare. Sala principală, al cărei acoperiș închipuie aripile larg deschise ale unei păsări, adăpostește câteva taxiuri solitare. Mă urc în cel al unui armean, care e tocmai din Karabah. Pornim pe bulevardele pustii, luminate de lampadare baroce. Omul și-a petrecut o parte din tinerețe în munții strămoșilor săi înainte ca părinții lui să vină să construiască socialismul turkmen.

— S-a vorbit mult aici despre blocada Republicii Arțah?

— Aici bineînțeles că nu s-a vorbit. Aici nu se vorbește despre nimic. Presa nu vorbește niciodată despre asemenea lucruri.

Naivitatea mea pare să-l consterneze. Intru într-o țară-paradis. Războiul din Ucraina, Armenia, Orientul Apropiat, nimic din toate astea nu există și totul merge cum nu se poate mai bine. Occidentalul se plânge de informații prea anxiogene? Turkmenistanul e pentru el un pământ al făgăduinței. Expresia „lume exterioară” capătă aici întreaga sa valoare. Țara e izolată în cunoștință de cauză de restul lumii și actualitatea

internă nu e prezentată în presă decât cu condiția să fie entuziasmantă. Șoferul mă lasă în fața unei porți mari, într-un cartier de case înconjurată fiecare de teren. Mă întâmpină directorul Institutului Francez, pe jumătate adormit. Mă aflu aici datorită diplomației sale. Șușotim puțin în întuneric, apoi fac câteva abluțiuni înainte să mă întind pentru cât a mai rămas din noapte. Apa are culoarea deșertului după o întrerupere a distribuției în ajun. Nu se bea de la robinet, evident. Se comandă, ca peste tot sau aproape peste tot în fosta Uniune Sovietică, acele recipiente din plastic pe care se înșurubează mici pompe manuale.

Ziua începe fără mine și soarele e deja sus pe cer când mă trezesc din somn. Iată-mă la Așgabat, foarte departe de Amudaria, care își încolățește meandrele la opt sute de kilometri către nord. Iranul începe chiar după crestele care domină orașul. Omenirea n-a putut să prindă rădăcini aici, sub satrapiile persane și persane, decât datorită rarelor ploii ce șiroiesc din munții pleșuvi. Prea puțin pentru a astâmpăra setea republicii socialiste impuse de Moscova. Turkmenistanul, al cărui teritoriu nu e decât o întindere presărată cu dune și pietrișuri, a fost mereu însetat. În 1948, Stalin a decis construirea unui canal formidabil care să străbată Deșertul Karakum, unul dintre cele mai neospitaliere de pe planetă. Era vorba de a-i materializa printr-o lucrare faraonică „genialul plan de Transformare a Naturii”, de a însămânța zonele

aride, de a face stepele să înverzească și, în felul acesta, de a le îmblânzi clima. În același an, un cutremur violent a distrus Așgabatul din temelii, făcând zeci de mii de morți și lăsându-l orfan pe viitorul Türkmenbaşy. Nu era însă suficient pentru a impresiona Sovietele, care aveau să biruie forțele naturii.

Canalul Karakum e motivul ocolului care m-a dus atât de departe de Amudaria. Acest al nu știu câtelea „șantier al secolului” roșu sifonează, evident, apa unicului fluviu din zonă, fie el și la sute de kilometri distanță. Amudaria mărginește nisipurile turkmene la nord. Am cu mine o mică broșură tipărită în 1952 care prezintă liric proiectul. Pe atunci se promitea că „vor fi captate apele ce se pierd inutil”, că „forța fluviului va fi supusă intereselor oamenilor muncii” și că dezvoltării industriei turkmene i se va oferi „o cantitate nelimitată de apă dulce”... „De secole întregi – afirmă autorii broșurii –, poporul turkmen visa să folosească apele Amudariei pentru irigație. Doar puterea sovietică va reuși să împlinească acest vis străvechi...”

Mă duc în cartierele mărginașe din nord, făcute din clădiri dărăpănate sau făcute doar către stradă, încă cruțate de mania postsovietică a grandorii. Un pod rutier trece peste apele nămolose care se ivesc între niște maluri de pământ cu contururi neregulate. Mașinile gonesc fără să dea nici o atenție aceluia lichid care a supraviețuit arșițelor. Doar un panou

indică în treacăt numărul „790”. Să ne gândim puțin, 790 de kilometri dintr-un curs de apă artificial prin deșert, într-o țară în întregime expusă soarelui! Iată faimosul canal Karakum! Ca să spun drept, îmi închipuiam o lucrare mai impozantă. Marele canal turkmen nu trebuia să permită oare să se ajungă la Caspica și astfel să se lege Amudaria cu Volga într-o imensă rețea maritimă și fluvială?

A fost prelungit până la portul Türkmenbaşy în anii 1980, fără să devină însă cu adevărat navigabil. Un record totuși, de vreme ce astăzi măsoară 1.370 de kilometri, adică mai mult decât Rinul! Întreaga republică își datorează viața de zi cu zi acestei hemoragii record. Aici nu cad decât câțiva centimetri de ploaie pe an, luați înapoi cu ușurință printr-o evaporare neîntreruptă. Ceea ce cade din cer se întoarce acolo imediat. Viața celor 900.000 de locuitori ai Așgabatului atârnă de acest șenal care străbate nisipurile și urcă până la robinetele din turnurile amețitoare.

Căci, în treizeci de ani, capitala Turkmenistanului s-a metamorfozat ca nici o altă capitală. Urbanismul hrușciovian a fost făcut să dispară în favoarea unor zgârie-nori cu cupole aurite, pe bulevarde cu simetrie fastuoasă, presărate cu monumente ce-i preamăresc pe noii despoți. Deși Saparmurat Niiazov, autoproclamat Türkmenbaşy, „mai-marele turkmenilor”, este mort astăzi, Așgabatul contemporan e în bună măsură

opera lui. Fost secretar al Partidului Comunist, conducătorul făcuse în așa fel încât să fie ales pe viață încă de la dobândirea independenței, inițiind o pretinsă epocă de aur în vidul ideologic de la sfârșitul Uniunii Sovietice. A abrogat sistemul de pensii, a schimbat numele lunilor din calendar cu prenume din familia lui și a rebotezat totul sau aproape totul „Türkmenbaşy”: un oraș, un munte, un soi de pepene galben și chiar și o constelație, în cadrul unui cult al personalității cum nu se mai văzuse de la Stalin încoace. Așgabatul e încă plin de statui aurite care-l înfățișează, dintre care una se învârtea până de curând odată cu mișcarea pe boltă a astrului solar...

Din vremuri imemorabile, în Eurasia puterea e la fel de verticală pe cât de orizontale sunt stepele și deșerturile. Nimic nu poate schimba asta. La moartea lui, un anume Gurbangulî Mialikgulîievici Berdîmuhamedov a preluat cu brio ștafeta despotismului. Mulți observatori au renunțat să mai rețină numele complet al acestui simplu dentist, pe atunci ministru al Sănătății, și ortografia lui transliterată. Unii îl dau drept un fiu ascuns al predecesorului său, datorită anumitor trăsături. O asemănare prea imperfectă ca să se poată face economie de noi portrete prezidențiale. Gurbangulî și-a cultivat propria persoană, cerând să i se spună pompos Arkadag, „protector al turkmenilor”. O gigantică statuie aurită îl reprezintă călare pe